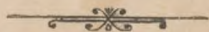

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ (4)

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ
ΠΕΡΙ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΥ ΚΑΜΠΑΝΗ
ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΚΑΙ ΖΑΜΠΕΛΙΟΥΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΖΗΚΑΚΗΣ

Ὁδὸς Πεσματζόγλου καὶ Παγεπιστημίου.

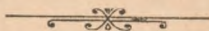
1920

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ
ΠΕΡΙ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΩΝ

~~~~~

ΑΡΙΣΤΟΥ ΚΑΜΠΑΝΗ
ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΚΑΙ ΖΑΜΠΕΛΙΟΥΣ

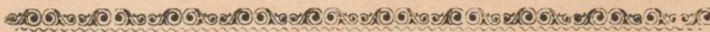
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΖΗΚΑΚΗΣ

Ὁδὸς Περσμανζόγλου καὶ Πανεπιστημίου.

1920

ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΚΑΙ ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ

Σύμφωνα πρὸς μίαν παλαιὰν πρόληψιν ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία δὲν δύναται νὰ δώσῃ ὕλην πρὸς σύνθεσιν μυθιστορήματος ὥς νεοπαγῆς καὶ μὴ παρουσιάζουσα κανὲν ἑξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ἢ καλύτερα ὥς μιμητικὴ καὶ ἀχαρικτήριτος.

Δὲν εἶμαι κοινωνιολόγος καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω ἂν ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἔχει χαρακτηριστὴν πρωτότυπον, ἢ ἂν τοῦναντίον κυριαρχῇ ἀπὸ τὴν τυφλὴν μίμησιν. Ἀλλ' εἴτε τὸ πρῶτον εἴτε τὸ δεύτερον ἀληθεύει, δύσκολον θὰ ᾔτο ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι αὕτη παρέχει χρήσιμον ὕλικὸν εἰς τὸν μυθιστοριογράφον : ὅχι μόνον διότι ὑπάρχουν ἤδη νεοελληνικὰ μυθιστορήματα ἀνώτερα τοῦ μετροῦ, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποτελεῖ μίαν ἀναμφισβήτητον ἀλήθειαν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μυθιστοριογράφος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δημιουργῇ κοινωνίας : ἀλλὰ ν' ἀναπαριστᾷ κοινωνικὰς καταστάσεις ὑπὸ τὸ θαμβὸν ἢ κατάστιλπνον πρίσμα τῆς ἰδιοσυγκρασίας του ὁρωμένης. Διότι ἀκόμη ὁ μυθιστοριογράφος εἶναι συγχρόνως ξηρὸς ἢ ἐπικὸς ἀφηγητὴς καὶ κριτικός.

Πρὸ 63 καὶ πλέον ἐτῶν ἐγράφη ἓνα σχεδὸν ἄστιον μυθιστόρημα, διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ὁποίου ἔδωκεν ὑλικὸν ἢ τότε Ἑλληνικὴ κοινωνία. Τὸ μυθιστόρημα τοῦτο, δημοσιευθὲν εἰς τὴν «Πανδώραν» τοῦ 1855 ὀνομάζεται «Θάνατος Βλέκας» καὶ ἐγράφη ἀπὸ τὸν Παῦλον Καλλιγᾶν. Ἀλλὰ πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς λεπτομερεῖ ἁνάλυσιν τοῦ ἔργου καὶ πρὶν ἀναπαραγάγωμεν ἔδῳ μερικὰς ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς καλλο- νὰς τοῦ βιβλίου, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ δώσωμεν ὀλίγας πληροφορίας περὶ τοῦ συγγραφέως, ἑνὸς πραγματικῶς ἀντιπροσωπευτικοῦ τύπου τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1814). Ὁ πατέρας του, ἔμπορος Κεφαλλήν, φεύγων τὴν Τουρκικὴν καταδιώξιν εὗρεν ἄσυλον εἰς τὴν Τεργέστην. Ἐκεῖ ὁ συγγραφεὺς θὰ διήκουσε πιθανῶς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, συνεχίσας κατόπιν τὰς σπουδὰς του εἰς Γενεύην, Μόναχον καὶ Βερολῖνον. Κατὰ τὸ 1837 ἔλαβε τὸ δίπλωμα τοῦ διδάκτορος. Ὑφηγητὴς κατόπιν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου εἰς τὸ Ὀθώνειον Πανεπιστήμιον, ἔπειτα Ἀντεισαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν Ἀγ- γλογαλικὴν κατοχὴν τοῦ 1854, ἐπιστρέφει καὶ πάλιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὡς καθηγητὴς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, διὰ νὰ ἐκλεγῇ ἀκολούθως πληρεξούσιος τῆς δευτέρας ἐν Ἀθή- ναις Ἐθνοσυνελεύσεως. Κατὰ τὸ 1863 λαμβάνει τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ κατὰ τὸ 1866 τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύ- νης. Ἀπουσιάσας, λόγῳ ἐκλογικῶν ἀποτυχιῶν ἀπὸ τὸ κοι-

νοβούλιον ἐπέστρεψεν εἰς αὐτὸ μετὰ πολλὰ ἔτη. Κατὰ τὸ 1882 τὸν βλέπομεν ὑπουργὸν ὑπὸ τὸν Τρικουπὴν καὶ ἀμέσως κατόπιν πρόεδρον τῆς Βουλῆς. Ἐγκαταλείψας ἀκολούθως τὴν πολιτικὴν λαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ ὑποδιοικητοῦ καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ διοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

Ἀπέθανε πρὸ εἰκοσιπέντε περιπτου ἐτῶν.

* *

Ἡ πνευματικὴ παραγωγή τοῦ τόσον πολυσυνθέτου αὐτοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἀλληλοδιαδόχως νομοδιδάσκαλος, οἰκονομολόγος, πολιτικός, ἱστοριογράφος, τραπεζίτης καὶ δημιουργὸς λογοτέχνης, καὶ ὅστις πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ εἰς τοὺς θεμελιωτὰς τῆς νέας Ἑλλάδος, εἶναι ποικιλωτάτη. Ἐκτὸς τοῦ «Θάνου Βλέκα» ὅστις μᾶς ἀπασχολεῖ ἔδῳ, συνέγραψε νομικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς διατριβάς, πολιτικὰ φυλλάδια, ἢ κατὰ τὴν τεχνικὴν ἔκφρασιν λιβέλλους (pamphlets), φιλοσοφικὰς μελέτας, ὡς τὴν «Ἐπίκρισιν τῆς Γνωστικῆς τοῦ Θεοφίλου Καίρη», τὸ πεντάτομον «Ρωμαϊκὸν Δίκαιον», μελέτην ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας. Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὰ μετὰ θάνατον ἐκδοθέντα ἔργα του περιλαμβανόμενα εἰς πέντε τόμους καὶ περιστροφόμενα εἰς ζητήματα νομικὰ καὶ πολιτικά.

* *

«Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων θύματος στυγεραῆς χολέρας εὔρον τὸ μυθᾶριον τοῦτο, ἔγραφεν ὁ Καλλιγᾶς πρὸς τὸν ἐκδότην τῆς «Πανδώρας», τὸ μυθᾶριον τοῦτο φέρον τὴν ἐπιγρα-

φήν : «ἀτελὲς τῷ Ἑφαιστῷ». Ἐκ τῆς ἀναγνώσεώς του εἶδον ὅτι περιέχει ἐν μικρογραφίᾳ σκιαγραφημά τι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ εὐρέθην ἐν ἀμηχανίᾳ τί νὰ πράξω μὴ διακείμενος οἰκείως πρὸς τινὰ τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ θεαινῶν. Ἐπὶ τέλους ἐνθυμήθην πόσον εὐνοεῖσαι ὑπὸ τῆς Πανδώρας. Σοῦ τὸ στέλλω λοιπὸν διὰ νὰ τὸ ἐγχειρίσῃς εἰς αὐτήν, ἥτις δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι βλέπει ἐνίστε τὸ ἐσπέρας τὸν Ἑφαιστον καὶ δύναται νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν ἀσφαλῶς. «Γνώριζε ὅτι ἀναδέχομαι τὴν τελευταίαν ἐκτέλεσιν βουλήσεως διαθέτου».

Τὸ φιλολογικὸν τοῦτο στρατήγημα δὲν εἶναι βεβαίως πρωτότυπον. Ὅπως δὲν εἶναι δικαία ἡ «τελευταία βούλησις» τοῦ ἀτέχνως κρυπτομένου συγγραφέως, ὅσον ἀφορᾷ τὴν παράδοσιν τοῦ «σκιαγραφήματος» ἐκείνου τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς τὰς καταβρωτικὰς φλόγας τοῦ πυροχαροῦς Θεοῦ. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ βιβλίου θ' ἀποδειχθῇ πιστευόμεν ἡ ἀκρίβεια τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας.

* *

Ὁ Θάνος Βλέκας, ἐπίμορτος καλλιεργητῆς καὶ κτηνοτρόφος ἦτο δευτερότοκος υἱὸς ἐνὸς ἀγωνιστοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀρματωλοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ πρωτότοκος ἀδελφός του Τάσος, ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ στρατοῦ «ἀγανακτῶν διότι δὲν προεβιβάζετο ἀναλόγως τῶν πατραγαθίων του, ἐνίστε συνηκολούθει καὶ αὐτοὺς τοὺς ληστὰς, μεθ' ὧν εἶχε πάντοτε σχέσιν, ἕωσοῦ ἐλάμβανεν

ἀμνηστειάν καὶ ὑπόσχεσιν προβιβασμοῦ, ἀλλὰ μὴ ἐκπληρουμένην».

Ἀνάλογόν τι συνέβαινε ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ Τάσος εἶχεν ἐξέλθει μὲ συμμορίαν ληστῶν καὶ τοῦτο ἐγνώριζεν ἡ μητέρα του, ἡ ὁποία, πραγματικὴ θεματοφύλαξ τῶν ἐκφυλισθέντων κλέφτικων ἰδανικῶν, περιφρονοῦσε τὸν Θάνον ὥς διάγοντα ζωὴν «ἐπίμοχθον καὶ δουλικήν».

* *
*

Ὁ Θάνος Βλέκας εὐρίσκεται μεταξὺ τοῦ ποιμνίου του εἰς κάποιον χωρίον τῆς Λαμίας καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ διδασκάλου Ἡφαιστίδου, (ἀγαθοῦ σχολαστικοῦ καὶ πολὺ συμπαθητικοῦ ἀρχαιοπλήκτου, περιορίζοντος τὴν σοφίαν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀνωμάλων σχηματισμῶν ὀημάτων καὶ ὀνομάτων), ὥς καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐφημερίου Παπαῖωννᾶ. Ἡ μητέρα τοῦ Θάνου ζητεῖ ἀπὸ τοὺς ὄχι ἀπροσδοκίτους ἐπισκέπτας πληροφορίας διὰ τὸν μεγαλύτερον υἱόν της καὶ μαθαίνει ὅτι ὁ ἀναλαβὼν τὴν καταδίωξιν τῆς ληστείας μοίραρχος εἶναι ὄντως Σατανᾶς. Μόλις πληροφορηθῇ ὅτι ὁ ληστής ἔχει συγγενεῖς τοὺς βασανίζει διὰ νὰ τοῦ καταδώσουν τὸ κρησφύγετον. (Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς εἰσάγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν διήγησιν).

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐπισκεπτῶν ἐμβαίνει εἰς τὴν κατοικίαν ἄγγελος δεινῶν. Εἷν' ἓνας βοσκὸς ὁ ὁποῖος ἀγγέλλει τρομερὸν διὰ τὸν Βλέκαν καὶ τὴν μητέρα του συμβάν. Ὁ ἀδελφός του Τάσος ἐπληγώθη εἰς τὸν

ἀγῶνα πρὸς τὸ καταδιωκτικὸν ἀπόσπασμα : « Ἐξω ἀπὸ τῆς Λαμίας ἔκαμε χωσιὰ μὲ τοὺς δικοὺς του. Δὲν ξέρω ἂν ἔβγαινεν ὁ μοίραρχος ἢ ὁ ἀξιωματικός. Ἐκεῖ ἐβαρέθησαν. Ἐπείσαν δύο χωροφύλακες. Ὁ Τάσος ὥρμησε μὲ τὸ σπαθὶ καὶ σ' αὐτὸ ἀπάνω τοῦ ἤλθε τὸ βόλι καὶ ἔπεσε . . . Δυὸ δικοὶ του τὸν ἐτράβηξαν ἀπὸ τὸ ποδᾶρι μέσα στὴ θρεματιὰ καὶ ἀπὸ κεῖ τὸν κατέβασαν ἴσια στὴ στάνη. Οἱ ἄλλοι σκόρπισαν . . . Τὸ βόλι ἔμεινε μέσα καὶ θέλει γιατρὸν γιὰ νὰ δουλέψῃ τὴν πληγή. Ἐμεῖς δὲ μποροῦμε νὰ τὸν κρατήσωμε, γιὰτὶ θάκουσθῃ. Τοῦ ἔστρώσαμε φύλλα μέσα στοὺς θάμνους καὶ τὸν ἐσκεπάσαμε ποῦ δὲ φαίνεται . . . »

Ἡ Ἑλλάς ἐληστοκρατεῖτο τότε. Οἱ ἀρματωλοὶ εἶχαν ἐκφυλισθῇ εἰς ληστοσυμμορίας. Καὶ ὁ Καλλιγᾶς δίδει μίαν ζωντανὴν εἰκόνα τῆς μετεπαναστατικῆς καταστάσεως εἰς ἓνα νομὸν τῆς Στερεᾶς . . .

« Πολλά, γράφει, συνετέλεσαν ὥστε ἡ ἐπαρχία τῆς Φθιώτιδος νὰ μαστίζῃται σταθερῶς ὑπὸ τῆς ληστείας, πρὸ πάντων ὅμως τὸ δυσφύλακτον τῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐστηρίχθησαν εἰς ὑψηλὰ καὶ δύσβατα ὄρη — (ἡ Ἑλὰς ἐξετείνετο τότε μέχρις Ὀρθρυος). — Ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα τῆς καταδιώξεως ἦσαν ἀτελεῖ. Ἡ ἔνοπλος δύναμις συνέκειτο ἐξ ἀτάκτου στρατοῦ ἐθελοντῶν ἐγγχωρίων. Τοιοῦτοι στρατιῶται ἔχοντες σχέσεις μετὰ ληστῶν ἢ καὶ αὐτοὶ ἐνίοτε μετερχόμενοι τὸν ληστρικὸν βίον, ὅταν ἐκ πειθαρχικῆς αἰτίας ἐπρωτίμων νὰ λιποακτήσουν παρὰ νὰ ὑποστῶσι ποινὴν, δὲν κατεδίωκον σπουδαίως τοὺς σχετικούς καὶ ὁμοίους των. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἔνοπλος δύναμις ἐφθάνεν ἐκεῖ

ὅπου ἦσαν οἱ λησταὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ληστῶν.

« Ἄλλ' ὅταν ἐπλεόναζε τὸ κακὸν ἔκτακτα μέτρα ἐγίνοντο ἀναγκαῖα, παραλλάσσοντα κατὰ τὴν ἱκανότητα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ εἰς ὃν ἀνείθετο ἡ καταδίωξις. Τινὲς μεταχειριζόμενοι τὴν πολιτικὴν τέχνην ἐπειθον τοὺς ἱκανότερους ληστάρχους, νὰ καταταχθοῦν εἰς τὸν στρατόν, τοὺς ἐφόνευον, ἢ τοὺς ἐξηνάγκαζον νὰ δραπετεύσουν εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ἔδαφος κάποτε δὲ καὶ τοὺς συνελάμβανον . . . » Ἄλλ' ἡ σπασμωδικὴ αὐτὴ καταδίωξις δὲν εἶχε πάγια ἀποτελέσματα . . . Ὁ μοίραρχος ὅμως, ὁ ὁποῖος ἐστάλη πρὸς καταδίωξιν τοῦ Τάσου εἶχεν μεθόδους τρομοκρατικὰς. Εἶχε τὴν ἱκανῶς βάσιμον γνώμην ὅτι ἂν ἡ ἐπαρχία δὲν θέλει τοὺς ληστὰς λησταὶ δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν . . . Εἰς τὰ ὅμματά του ὅλοι ἦσαν ὑποπτοι.

« Ἐπληροφορεῖτο τίς ὁ ληστής, ποῖοι οἱ γονεῖς του καὶ οἱ ἔχοντες μετ' αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ ἦσαν οἱ προχειρότεροι αὐτοὺς ἐβασάνιζε. Ἄλλους ἐμαστίγωνε, ἄλλους ἐκρέμα ἐκ τῶν ποδῶν, εἰς ἄλλων τὸ στήθος ἐπέθετε λίθους θγκώδεις καὶ στρέβλας καὶ μύδρους σιδηροῦς . . . » Ἴδού ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θάνος καὶ ἡ μητέρα του ἐπῆγαν μὲ πολλὰς προφυλάξεις νὰ πάρουν τὸν πληγωμένον ληστήν, καὶ νὰ διευκολύνουν τὴν δραπέτευσίν του εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ἔδαφος.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Θάνος δὲν ἦτο ἀσφαλής. Διότι τὸ καταδιωκτικὸν ἀπόσπασμα ἐγκατεστάθη ἀπουσιάζοντος αὐτοῦ εἰς τὴν καλύβην του καὶ οὕτω ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐφήρμοζαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς

ἱερεξεαστικὰς μεθόδους τοῦ Μοιράρχου. Ἐφυγε λοιπόν, ὅπως ἡ μητέρα του καὶ ὁ ἀδελφός του καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ μεγαλοκτηματίου Ἀὔφαντῃ, ὅπου ἐξήτησε καὶ εὔρε θέσιν βοσκοῦ, κατακτήσας ταυτοχρόνως τὴν συμπάθειαν τοῦ αὐθέντου του καὶ τὴν καρδίαν τῆς κόρης του Εὐφροσύνης. Ὀλίγη ἀναλατολογία ἐρωτικῇ καὶ τὸ μυθιστόρημα λαμβάνει πάλιν τὸν κανονικόν του δρόμον καὶ τὴν ἀρενωπὴν ὅψιν του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν λήσταρχον ἀδελφόν του σχηματίζει οὗτος «μπουλοῦκι» ἀρματωλικὸν τὸ ὁποῖον θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Δερβέναγα : «Διότι, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ συγγραφεύς, ἡ Ὄθωμανικὴ ἐξουσία κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀλλαχοῦ ἐξηκολούθει νὰ μεταχειρίζεται τοὺς Ἑλλήνας πρὸς διατήρησιν τῆς κοινῆς εὐταξίας, πρὸ πάντων διὰ νὰ τοὺς ἀποσπᾷ τοῦ ληστρικοῦ βίου. Ἀλλ' ὁ Δερβέναγας ἐπαύθη ἀπὸ τὸν πασᾶν τῆς Λαρίσσης. Καὶ ὁ νέος Δερβέναγας ἔκρινε καλὸν ν' ἀντικαταστήσῃ τοὺς Ἑλλήνας ἀρματωλοὺς μὲ Ἀρβανίτες.

Ὁ Τάσος κατ' ἀνάγκην γίνεται καὶ πάλιν κλέφτης, καὶ συγκροτεῖ φοβερὰν συμμορίαν ἀπὸ εἴκοσι ἀνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Σκιᾶς εἶναι τὸ πρωτοπαλλήκαρον.

Τὰ νέα ληστρικὰ κατορθώματα τοῦ Τάσου ὁ συγγραφεύς περιγράφει μὲ σπανίαν τέχνην. Γνωρίζει νὰ κρατῇ ἄγρυπνον τὸ ἐνδιαφέρον μας, ἀνάμεσ' ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς περιπετείαις, τὰς ὁποίας παρεισάγει ἀκολουθῶν τὸ παράγγελμα τοῦ Γκαῖτε κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ μυθιστοριογράφος ἀντιθέτως πρὸς τὸν δραματικόν, δὲν πρέπει νὰ σπεύδῃ πρὸς τὴν λύ-

σιν δι' ὅλων του τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ νὰ διανθίζῃ τὴν ἀφήγησιν μὲ χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια καὶ ὥραίας λεπτομερείας, πρέπει νὰ κάμνῃ δρόμον μετ' ἐμποδίων. Περιγράφει ἔξαισίως τὴν φυγὴν τοῦ ἐπικηρυχθέντος Τάσου. Τὸ σχετικὸν κεφάλαιον γεμᾶτο ἐπικὴν δύναμιν καὶ μεγαλοπρέπειαν συνιστῶ εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἡ σημερινὴ ὁμιλία θὰ κινήσῃ εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ «Θάνου Βλέκα».

Καιρὸς ὅμως νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν κύριον ἥρωα τῆς τῆς πρωτογενοῦς αὐτῆς ἐθνικῆς μυθιστορίας. Εἰς τὸν Θάνον, ὁ ὁποῖος ἐγκαταλείψας τὴν μικράν του ἰδιοκτησίαν ἐξ αἰτίας τοῦ ἀδελφοῦ του, ζητεῖ ἤδη νὰ φύγῃ καὶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν διὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἀφορμὴν. Ἐν τούτοις δὲν τὸ κατορθώνει. Διότι συλλαμβάνεται εἰς τὸν Βόλον ὡς ἀδελφὸς καὶ συνένοχος τοῦ Τάσου καὶ ἀπάγεται εἰς τὰς φυλακάς, ὁ δὲ Καϊμακάμης ἀποφασίζει νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ. Σώζεται ὅμως καὶ δὴ κατὰ λάθος τοῦ Καϊμακάμη.

«Ὁ Καϊμακάμης ἦτον ἄνθρωπος νωθρὸς καὶ φίλος τῆς ἡδυπαθείας, γράφει ὁ Καλλιγᾶς, ὅσον ἔνεστιν ἀποφεύγων τὰς περιπλοκάς καὶ ἐνασχολούμενος εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας του μόνον, ὅταν ἡ διάθεσίς του τὸ ἐπέτρεπε, δῆλα δὲ ὅταν δὲν εἶχε βεβαρυμένον τὸν στόμαχον ἢ εἶχεν ἀπολαύσει τὴν πρέπουσαν τῆς ἀναπαύσεως δόσιν, ἥτις ὁπωσοῦν ὑπερέβαινε τὸ κοινὸν μέτρον. Κατ' αὐτὸν αἱ μέριμναι εἶναι ἐχθραὶ τῆς εὐεξίας· εὗρε δὲ τρόπον νὰ σώσῃ ταύτην ἀπὸ τῆς ἐπιβούλου ἐνέδρας ἐκείνων συμβουλευόμενος περὶ παντὸς πράγμα-

τος Ἰμάμην τινά, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἄνθρωπον εὐσεβῆ καὶ ἐπομένως ἄξιον ἐμπιστοσύνης. Τὸ πρῶτ' μετὰ τὴν προσευχὴν ἐσύχναζεν εἰς καφενεῖον παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ὅπου ἔρχετο ὁ Ἰμάμης. Ἐκεῖ ἔπινον τὸν καφὲ καὶ ἐκάπνιζον τὸν ναργιλέν, ὅταν δέ, δῆλα δὴ οὐχὶ καθ' ἐκάστην, ἡ ψυχικὴ διάθεσις τοῦ Καϊμακάμη ἐφθάνεν ἐκεῖνον τὸν βαθμὸν τῆς γλυκυθυμίας, τὸν ὁποῖον οἱ Ὀθωμανοὶ ὀνομάζουν κέφ, τότε ἐξήτει τὴν γνώμην τοῦ Ἰμάμη, τὴν ὁποίαν ἀνεξετάστως παρεδέχετο».

Οἱ στρατιῶται παρέστησαν εἰς τὸν Καϊμακάμην τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ὁμοιότητα τοῦ Θάνου, ὅτι τὸν συνέλαβον ἔκτος τοῦ Βόλου κατασκοπεύοντα βεβαίως, καὶ ὅτι ἡ κεφαλὴ του, ἐκτιθεμένη εἰς κοινὴν θέαν, θέλει ἐμπνεύσει τρόμον καὶ εὐχαριστήσῃ τὸν Πασᾶν. Ταῦτα δὲ ἔλεγον διὰ νὰ λάβουν ἀνάλογον ἀμοιβήν, ἀλλ' ὁ Καϊμακάμης ἀνέβαλε τὴν ἀπόφασίν του διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν Ἰμάμην.

Κατ' ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας ἄλλη ὑπόθεσις κατέστη λίαν ὀχλήρᾳ εἰς τὸν Καϊμακάμην. Ἕλλην ἐμποροπλοίαρχος ἐκρατεῖτο εἰς τὰς φυλακὰς μετὰ τοῦ πληρώματος τοῦ πλοίου του ἐπὶ ναυταπάτῃ καὶ δύο ἄνθρωποι ἕνεκα αὐτοῦ μετὰ φορτικότητος τὸν κατεβάρυνον. Ὁ Ὀθωμανὸς ἐμπορος τὸν ὁποῖον ἠπάτησαν καὶ ὁ Ἕλλην πρόξενος. Αὐτὸς μὲν ἀπαιτῶν τὴν παράδοσιν τῶν κρατουμένων, διὰ νὰ τοὺς ἀποπέμψῃ νὰ δικασθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖνος δὲ ἐναντιούμενος καὶ ἐπιμένων νὰ μὴ παραδοθοῦν πρὶν ἱκανοποιηθῇ διὰ τὰς ζημίας του. Ὁ Ὀθωμανὸς ἦτον ἄξιος συμπαθείας. Φορτώσας ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πλοίου ἡ «Κλυταιμνήστρα»

σίτον διὰ νὰ τὸν πωλήσῃ ἐν Σύρῳ, πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν συνέπλεε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ φορτίου. Ἡ προφύλαξις αὕτη δὲν ἐξήρκεσεν ὅμως, διότι ὅταν ἐξῆλθον τοῦ Παγασαίου κόλπου ὁ πλοίαρχος διέθεσεν οὕτω πως τὰ ἱστία του, πνέοντος βιαιότερου τοῦ ἀνέμου, ὥστε τὸ πλοῖον ἐσαλεύετο καὶ παρεσύρετο ὡς ἐν καιρῷ τρικυμίας. Ὁ Ἀβδουλαῦς οὕτω ὠνομάζετο ὁ ἔμπορος, ἔντρομος καὶ ναυτιῶν εἰσέδυσεν εἰς τὴν καμπίναν του· ὁ δὲ πλοίαρχος, μὴ ἐφορευόμενος πλέον, λαθραίως ἐξήγαγε τὸ φορτίον ἐπὶ λέμβων εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν ἀκτὴν ἔνθα τὸ ἐπώλησε, τὸ δὲ πλοῖον μετὰ ταῦτα διατρήσας κατέδυσεν· τὸν δὲ Ἀβδουλαῦν διέσωσεν ἐν τούτοις ὁ Ζάρκας οὐχὶ φιλανθρωπία κινούμενος, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν μεταχειρισθῇ ὡς φερέγγυον μάρτυρα κατὰ τὴν ἐν Βόλῳ συνταχθησομένην πιστοποιήσιν τοῦ θαλασσίου δυστυχήματος, ὥστε νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ ἐν Σύρῳ ἀσφαλιστικοῦ καταστήματος τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀποζημίωσιν. Ἀλλ' ὁ Ἀβδουλαῦς δὲν εἶχεν ἀσφαλίσει τὸ φορτίον του καὶ ἦτον ἀπαρηγόρητος, στερηθεὶς σχεδὸν ὅλης τῆς περιουσίας του. Ἀφοῦ συνετάχθη ὅμως ἡ πιστοποίησις, ἐκ περιστάσεως ἔμαθεν ὅτι οὔτε τρικυμία συνέβη οὔτε τὸ φορτίον ἀπωλέσθη, ἀλλ' ἐπωλήθη ἐν Ὠρεῷ. Ἐζήτησε λοιπὸν τὴν κράτησιν τοῦ Ζάρκα καὶ τοῦ πληρώματος, ἦτις συνευδοκοῦντος τοῦ Ἰμάμη, διετάχθη παρὰ τοῦ Καϊμακάμη, ἐναντίον τῶν παραστάσεων τοῦ Ἑλληνος προξένου, ὑποσχομένου ὅτι ἐν Ἑλλάδι θέλει δικαιωθῇ πληρέστατα ὁ Ἀβδουλαῦς· αὐτὸς ὅμως δὲν ἐπίστευε πλέον εἰς τοὺς Δαναούς. Ὁ πρόξενος διεμαρτυρήθη καὶ ἐνέκειτο ἀπειλῶν, ὁ δὲ Καϊμακάμης δὲν

ἐφοβεῖτο, ἀλλ' ἐπεθύμει ν' ἀπαλλαγῇ τῶν φωνασκιῶν τοῦ προξένου . . . Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἔμελλε λοιπὸν ὁ Καϊμακάμης νὰ συμβουλευθῇ τὸν Ἰμάμην περὶ ἀμφοτέρων τῶν ὑποθέσεων, ἐν τοσούτῳ δὲ ἀνεπαύετο ἀμέριμνος καὶ ἔτρουφα».

«Ὁ Θάνος ἐμπῆκεν εἰς τὴν αὐτὴν φυλακὴν ἔνθα ἐκρατοῦντο οἱ ναῦται τῆς «Κλυταιμνήστρας» καὶ ὁ Ζάρκας, δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἐξηγήσῃ εἰς αὐτοὺς διατὶ ἐκρατεῖτο, εἰ μὴ διότι ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Τάσου. Ἐκοιμήθη λοιπὸν τὴν νύκτα ὕπνον βαθὺν ὥς ἐκ τοῦ καμάτου τῆς ὁδοιπορίας του, ἀλλὰ πολλὰ εἶδεν ὀνείρατα. Πρῶτον εἶδε πυρὰν ὑπερμεγέθη καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς τὸν Παπαῖωνᾶν φαιδρὸν ἐκτείνοντα τὰς χεῖρας καὶ εὐλογοῦντα· προέβαινον δὲ καὶ ἡ πυρὰ καὶ ὁ Παπαῖωνᾶς τερατωδῶς μεγεθυνόμενοι ὥστε ἐφαίνοντο ὅτι μέλλουν νὰ τὸν συναρπάσουν. Ἐπειτα εἶδε ὅτι συμπλέει μετὰ τῆς Εὐφροσύνης, ἀλλὰ σφοδρὰ καταιγὶς συντρίβει τὸ πλοῖον καὶ ἀμφότεροι καταδύουν. Πρὸς στιγμὴν εἶδε τὴν Εὐφροσύνην πίπτουσαν εἰς τὸν βυθόν, ἀλλ' ἀκολουθῶν τὴν πτώσιν της δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ τὴν εὔρῃ, τὰ δὲ ὕδατα ἐπνιγον τὴν φωνήν του, ἐνῷ ἤθελε νὰ κραῖξῃ τὸ ὄνομά της. Ἐντρομος ἐξηγέρθη ὥς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ὀνείρου, ἀλλὰ πεισθεὶς ὅτι ἦτον ὀπτασία ἐκοιμήθη πάλιν τὸν ὕπνον τῶν δικαίων ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ, ὅτι τὴν ἐπαύριον ἔμελλε ν' ἀποφασισθῇ ἡ τύχη του.

»Τὸ πρῶτ' ὁ Καϊμακάμης ἀφοῦ ἐρρόφησε μεθ' ἡδονῆς καὶ κατὰ μικρὸν τὸν καφέ, ἀνεφύσησε δὲ τὸν ναργιλέ, ἤρχισε νὰ λαλῇ πρὸς τὸν παρακαθήμενον Ἰμάμην, ζητῶν παρ'

αὐτοῦ τρόπον νὰ ἀπαλλαχθῇ τῆς φλυαρίου φορτικότητος τοῦ μικροῦ προξένου, συγχρόνως δὲ καὶ τῶν κλαυθμηρῶν δεήσεων τοῦ ἀδικηθέντος Ἀβδουλλᾶ. Ὁ Ἰμάμης ἐσκέφθη πρῶτον καθ' ἑαυτόν, διεφύσησε καὶ ἀνεφύσησε τὸν παφλάζοντα ναργιλέ, ὥς ἐξ αὐτοῦ ἐκμυζῶν τὰ σοφὰ βουλεύματα καὶ τότε εἶπε τὸ «εὖρηκα».

»Βλέπεις αὐτὸ τὸ πολεμικὸν κάτεργον τὸ ὁποῖον ἐτοιμάζεται ν' ἀποπλεύσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ; Εἰς αὐτὸ νὰ ἐπιβιάσῃς ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀχρείους καὶ τὸ διβάνι ἄς ἀποφασίσῃ τί πρέπει νὰ γίνῃ. Καθὼς λέγει ὁ προφήτης καὶ ἂν δὲν εἶναι τι ὀγκωδέστερον κόκκου συνάπεως καὶ ἂν κεκρυμμένον ἐντὸς βράχου, ἐν τῷ οὐρανῷ ἢ ἐν τῇ γῇ, ὁ Θεὸς τὸ φέρει εἰς φῶς. Ὅταν λοιπὸν ἡ κακία αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων φανερωθῇ εἰς τὸ Διβάνι, ἐκεῖ ἂν θέλῃ ὁ πρόξενος ἄς δείξῃ τὸ ἀνάστημά του.

— Ἀφερὶμ Ἰμάμ ! ἀπήντησεν ὁ Καϊμακάμης καὶ διὰ ν' ἀπαλλαχθῶ τὸ ταχύτερον ἀμέσως δίδω τὰς διαταγὰς. Ἐκρυσσε λοιπὸν τὰς παλάμας του διὰ νὰ καλέσῃ τὸν Γιασαχ-τῆν του, εἰς ὃν ἔδωκε τὰς ὁδηγίας ταύτας ὅπως ἐκτελεσθοῦν ἀμέσως πρὶν λάβῃ καιρὸν ὁ Πρόξενος νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ, ἔμεινε δὲ ἐκεῖ ἕωσοῦ ἐπεβιάσθησαν οἱ κρατούμενοι καὶ ἀνέσπασε τὴν ἄγκυραν τὸ κάτεργον. Καθηδυνόμενος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ἐλησμόνησε νὰ συμβουλευθῇ τὸν Ἰμάμην περὶ τοῦ Θάνου καὶ ἐφησυχάσας εἰς τὰ γινόμενα ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του. . . »

Κατ' εὐτυχίᾳ διὰ τὸν ἥρωα τοῦ μυθιστορήματός μας σύμπτωσιν ὁ Γιασαχτῆς δὲν ἐνόησε τὴν διαταγὴν τοῦ κυρίου

του, διότι όταν τὴν ἐπαύριον ὁ Ἰμάμης ἀπεφάνθη ὅτι πρέπει νὰ κατατομηθῇ ἡ Θάνος ὡς ἀδελφὸς ἀρχιληστοῦ, ληστής δὲ καὶ αὐτὸς βεβαίως, ὁ Θάνος δὲν εὐρέθη πλέον ἐντὸς τῶν φυλακῶν, ἐπιβιβασθεὶς κατὰ λάθος μετὰ τῶν ναυτῶν τῆς Κλυταιμνήστρας εἰς τὸ πλοῖον . . .

Ἐξαίσιον εἶναι τὸ περιπετειῶδες ἀκόλουθον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον ὁ «Διάπλους» εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφεται ἡ ἐν τῷ πλοίῳ ἀποστασία τῶν κρατουμένων καὶ ἡ προσωρινὴ ἀπελευθέρωσις τοῦ Θάνου καταντήσαντος ἀκολούθως εἰς τὰς φυλακὰς τῶν ὑποδίκων τῆς Χαλκίδος, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἀδελφὸς του ὁ ἔνοχος τόσων ἐγκλημάτων καὶ ὁ αἷτιος τῶν δεινῶν τοῦ Θάνου ἐπανήρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας ἀμνηστευόμενος ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν καὶ προβιβαζόμενος. Ὅποια ἐπιβράβευσις τῆς ἀδικίας καὶ ὁποία καταδυνάστευσις τῆς ἀθωότητος. Ἡ ἀντίληψις δὲν εἶναι καθόλου ὀπτιμιστική, καθόλου εἰδυλλιακὴ καὶ αἰσιόδοξος, ἀλλὰ καὶ ὁ Καλλιγᾶς εἶναι τόσον ἔξυπνος, τόσον εἴρων καὶ τόσον σκεπτικιστὴς ὥστε νὰ μὴ φρονῇ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι κοιλὰς εὐτυχίας καὶ ὅτι ἐπλάσθη κυρίως χάριν τῶν δικαίων καὶ τῶν τιμίων ἀνθρώπων.

Ἡ περιγραφή τῶν φυλακῶν τῆς Χαλκίδος, ἡ ἐξεικόνισις τῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὴν Ὀθώνειον ἐποχὴν, τὰ χάλια τῶν ἀνακριτῶν καὶ τῶν δεσμοφυλάκων, ὅλη ἡ ἀκαταστασία καὶ ἡ ἀσυναρτησία τῆς πρωτογενοῦς πολιτείας περιγράφονται ζωηρότατα.

«Τὸ δεσμωτήριον τοῦ Θάνου, γράφει ὁ Καλλιγᾶς, ὁμοίαζε κρυερὸν Τάρταρον. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο παχυτάτων τοίχων τοῦ φρουρίου Χαλκίδος διάστημα ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων τοῦ

μεσαιῶνος ἀφέθη κατὰ τὸ ἰσόγαιον κενὸν ἐπιστεγασθὲν διὰ πολλοῦ χώματος, διὰ τὴν χρησιμεύσιν ἴσως ὥς ἀποθήκη. Εἰς τὸ ἄντρον τοῦτο ἡ λαμπὰς τῆς ἡμέρας οὐδέποτε ἔπεμψεν ἀκτῖνας, διότι μία μόνη ὑπάρχει φωταγωγὸς ὁπῇ καὶ αὕτη ὑπὸ τὰς τριπλᾶς τοῦ πυλῶνος τοῦ φρουρίου ἀψίδας δι' ὧν εἰσέρχεται τις εἰς τὴν Χαλκίδα. Εἰς τὸν Ἑρεβὸν τοῦτον ἀναμιξὶ ἐρρίπτοντο κατάδικοι καὶ ὑπόδικοι καὶ πολλαὶ ἡμέραι παρήρχοντο ἕως ὅτου οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν συνηθίζοντες τὸ σκότος νὰ διακρίνουν ποῦ εὗρισκονται. Δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἄνω καὶ κάτω ἐκινουῦντο ὥς ἀγέλη θηρίων, οἱ μὲν κατάδικοι ἀναφανδὸν καυχώμενοι διὰ τ' ἀνδραγαθήματά των, λησταί, φονεῖς ἐμπρησταί, κλέπται παντὸς εἶδους, βιασταί, ναυταπατεῶνες, πλαστογράφοι, οἱ δὲ ὑπόδικοι ἐνασχολούμενοι εἰς διαβούλια πρὸς ἐπιτυχίαν ἀπολίσεως. Τὰ πρωτεῖα εἶχον οἱ δεινότεροι κακοῦργοι, οἱ ὅποιοι ὑβριστικῶς μετεχειρίζοντο τοὺς ἐπὶ ἐλαφρῷ ἐγκλήματι ὑποδίκους ἢ καταδίκους, οἱ δὲ προφερέστεροι κατὰ τὴν τέχνην ἐδίδασκον τοὺς ἀπλουστέρους ὑποδίκους, ἅμα εἰσερχομένους πῶς ν' ἀποπλανήσουν τὴν ἀνάκρισιν. Οἱ ἔχοντες τὰ μέσα ἐδωροδόκουν τοὺς φύλακὰς των καὶ διετήρουν δι' αὐτῶν σχέσεις μετὰ τῶν ἐκτὸς τῆς φυλακῆς συνεργῶν καὶ ἀκριβῶς μανθάνοντες ὅλοι τὰ βήματα τῆς ἀνακρίσεως ἀντεμυχανῶντο εὐμεθόδως. Ἐκ τῶν πρώτων καὶ στοιχειωδεστέρων μαθημάτων τοῦ ὑποδίκου εἶναι τὸ ἄλλοθι, τὸ ὅποιον διὰ τοιούτων συνεννοήσεων ἐπιτηδεῖως κατεσκευάζον. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἡ ἐξέτασις τῶν ὑποδίκων ἐγένετο τύπος περιττὸς καὶ ἄσκοπος. Εἶποντο ὁμῶς τὰ δεινότερα μαθήματα πρὸς νέας

κακουργίας καὶ ἐκεῖ συνδιαμετηλλάσσοντο αἱ γνώσεις, ὥς δι' ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Δὲν ἦτον ἐν τούτοις μακρὰ καὶ διηνεκὴς ἡ διαμονὴ τῶν κακούργων ἐντὸς τοῦ πανδαιμονίου τούτου, διότι αἱ χάριτες ἀλληλοδιαδόχως διεβίβαζον εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας τοὺς εκπαιδευθέντας εἰς τὰ μέσα, δι' ὧν αὕτη καιριώτερον τραυματίζεται. Τινὲς μάλιστα διῆλθον πολλάκις αὐτὸν τὸν κύκλον ἐκ τῆς κοινωνίας εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου διὰ τῆς χάριτος ἐπανῆλθον εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅθεν πάλιν ἐπανέκαμπτον περιοδικῶς, ὥστε τὰ διάφορα ταῦτα στάδια ἐθεώρουν ὡς μεταβολὴν κατοικίας, ἢ ὡς τὴν διαδοχὴν τῶν ὥρων τοῦ ἐνιαυτοῦ. Οὔτε ἡ ὑποτροπὴ ἀντέκειτο εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῆς χάριτος, διότι δι' αὐτῆς ὡς δι' ἀντλίας ἐκενοῦτο τὸ σπῆλαιον, ὥστε νὰ ἔξαρκῇ εἰς τὸ νὰ διέλθουν ὅλοι οἱ διανοούμενοι εἰς τοιαύτην δεξίωσιν . . .

Ἐπαναφέρω εἰς τὴν μνήμην σας ἄλλο πρόσωπον τῆς μυθιστορίας, τὴν Εὐφροσύνην, κόρην τοῦ μεγολοκτηματίου Ἀὔφαντῆ τῆς Θεσσαλίας, τοῦ ὁποίου ὁ Θάνατος ἐποίμαινε τὰ πρόβατα, πρὸ τῆς τελευταίας περιπετείας ἣτις τὸν ἔρριπεν εἰς τὸ ἀνήλιον ἄντρον τῆς Χαλκίδος. Τὸ αἶσθημά της πρὸς τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς μυθιστορίας τοῦ Καλλιγᾶ καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀπουσίας του θανάσιμος μελαγχολία της, ἠνάγκασε τὸν Ἀὔφαντῆν νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀποφυλακίσεως τοῦ Θάνου. Καὶ ὁ Καλλιγᾶς εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ μᾶς δώσῃ μίαν εἰκόνα τῶν Ἀθηναίων τῆς Ὀθωνείου ἐποχῆς μὲ τοὺς αὐτοσχεδίους ρήτορας τῶν ἑξωστῶν, μὲ τοὺς τυχοδιώκτας, μὲ τοὺς Ἀμερικανοὺς ἱερα-

ποστόλους, με τοὺς Μποβαρύζοντας ἀπογόνους τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, με τοὺς διαφόρους ξιππασμένους, οἱ ὅποιοι ὁμοῦ με τὴν ἐνδυμασίαν μετέβαλλον τὸ ὄνομα χάριν ἐξευγενισμοῦ καὶ κομποπρεπείας, με τοὺς πρεσβευτὰς ραδιοῦργοῦντας καὶ διοικοῦντας ἐκ τῶν παρασκηνίων, με τοὺς χορούς, τὰς ἀμαξηλασίας, τὸ θέατρον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἵπποδρόμιον, με τὴν περίφημον ἐκείνην ἐγκύκλιον περὶ χοροῦ, τὴν ὁποίαν κατὰ προτροπὴν ἑνὸς πρεσβευτοῦ ἐξέπεμψεν ἓνας ὑπουργὸς πρὸς τοὺς ὑφισταμένους του, ἐρωτῶν πόσοι γνωρίζουν νὰ χορεύουν, ἐγκύκλιον ἢ ὁποία, κατὰ λάθος βέβαια, ἐστάλη πρὸς τὸν Μητροπολίτην καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου . . .

Μὲ ποίαν τέχνην μᾶς ζωγραφίζει τὸν τύπον τοῦ Ἰαπετοῦ — πάλαι ποτὲ ὀνομαζομένοι Καποτᾶ — ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς σχέσεις με τὴν Ὀθωμανικὴν πρέσβειαν καὶ ἔλυνε κ' ἔδενεν εἰς τὰ Ὑπουργεῖα . . . Ὁ ἀηδὴς αὐτὸς καὶ γλοιώδης ὥς ἐρπετὸν προικοθήρας τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν ζητεῖ με πᾶσαν θυσίαν νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὴν καρδίαν τῆς Εὐφροσύνης. Ἀλλὰ παρ' ὅλους τοὺς γλυκασμοὺς τῶν τρόπων του καὶ παρ' ὅλην τὴν ζακχαρίνην τῆς ἀβροφανείας του, παρ' ὅλον τὸν ἐγκωμιασμὸν τῶν θελγήτρων τῶν Ἀθηνῶν «αἱ ὁποῖαι εἶναι μικρὸν Παρίσιον» οὐδὲν κατορθώνει, διότι ἡ Εὐφροσύνη εἶναι βαθύτατα συνδεδεμένη ψυχικῶς με τὸν ὑπόδικον τῶν φυλακῶν τῆς Χαλκίδος καὶ βαθύτατα νοσταλγεῖ τὴν πατρίδα της.

Χαριτωμένον εἶναι τὸ ἀληθῶς ἠθογραφικώτατον κεφάλαιον, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν δίκην τοῦ Θάνου κατηγο-

ρουμένου ἐπὶ συνεργείᾳ ληστείας, ὅπως χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ μέρος τῆς διηγήσεως, ὅπου ὁ σχολαστικὸς ἀλλ' ἀπόνηρος Ἑλληνοδιδάσκαλος συναντᾶται μὲ ἓνα ἀπὸ τοὺς καταπλημμυροῦντας τὴν Ἑλλάδα Ἀμερικανοὺς ἱεραποστόλους καὶ προσηλυτιστάς.

* *
*

Ὁ Θάνος Βλέκας ἀπηλλάγη τῆς κατηγορίας καὶ ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου συνήνητησε τὴν μητέρα του, τὸν ἀδελφόν του Τάσον καὶ τὴν ἀγαπημένην του Εὐφροσύνην. Καὶ οὕτω τὰ πράγματα φαίνονται λαμβάνοντα προσωρινῶς εὐχάριστον διὰ τὸν ἀτυχῆ ἥρωά μας τροπὴν.

Ἀφ' ἐτέρου ὁ Τάσος, ὁ ὁποῖος ἦτο θετικώτερος «μὴ δεχόμενος εἰς τὸ μυστικὸν συμβούλιον τῶν διαλογισμῶν του συμπάρεδρον τὴν φαντασίαν» μόλις ἦλθεν εἰς Ἀθήνας φέρων τὰ ἐκ Θεσσαλίας λάφυρά του, ἔρριψε περὶ ἑαυτὸν βλέμμα ἱέρακος ἐξετάζων τὰ ἄφρακτα τῆς νομοθεσίας μέρη ὅθεν ἡδύνατο νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ εὕρῃ ὅτι τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐθνικαὶ γαῖαι καὶ τὰ ἐθνικὰ κτήματα. Ἐγένινεν ἰδιοκτητῆς τσιφλικίου ἀπὸ τ' ἀπομείναντα εἰς τὸ Κράτος μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ὀθωμανῶν. Τὸ πῶς μᾶς τὸ ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς εἰς πολλὰς σελίδας, ὅπως μᾶς ἐκθέτει καὶ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον παρὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τὰ ψηφίσματα τῶν Συνελεύσεων τοὺς Ὀθωμανοὺς αὐθέντας διεδέχθησαν οἱ κτηματοφάγοι.

Βοηθούμενος ἀπὸ τὸν πανοῦργον Ἰαπετὸν κατώρθωσεν, ἐφοδιασθεὶς μὲ φαλαγγιτικὰ γραμμᾶτια, καὶ ἔξαπατή-

σας τοὺς πεινῶντας ἐλευθερίαν καὶ ψωμί δουλοπαροίκους, νὰ λάβῃ εἰς τὴν κατοχὴν του ἀπεράντους γαίας εἰς τὸ χωρίον Τριβαὶ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ λήσταρχος τῆς χθὲς ἐκοιμήθη ἀξιωματικὸς καὶ ἐξύπνησε τσιφλικουῆχος. Ὅποια ὄβιδιακή, ἀλλὰ μόνον κατ' ἐπίφασιν ἀνομοιολήθης, μεταμόρφωσις !

* *
*

Καὶ ἤδη ἡ ὥραία μυθιστορία τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ ἐγγίζει πρὸς τὴν καταστροφικὴν της λύσιν.

Ὁ Τάσος ἀπέστειλεν εἰς Τριβαὶς ἐπιστάτην τὸ πρωτοπαλλήκαρον τῶν ληστρικῶν του περιπετειῶν, τὸν Σκιᾶν, ὃ ὁποῖος ὑπέβαλε τοὺς ἀτυχεῖς δουλοπαροίκους εἰς ζυγὸν σκληρότερον τοῦ παλαιοῦ.

Εἰς ὥραίας σελίδας περιγράφει ὁ Καλλιγᾶς τὴν δυστυχίαν τῶν ἀθλίων αὐτῶν εἰλώτων τῆς χθὲς καὶ τῆς σήμερον, ζωηρότατα ἀπεικονίζει τὴν σκληρότητα τοῦ Σκιᾶ, τὴν κατόπιν εἰς Τριβαὶς μετάβασιν τοῦ καλοπροαιρέτου ἀλλ' ἀσθενοῦς καὶ ἀβούλου Θάνου, τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐξέγερσιν τῶν χωρικῶν—εἶδος μικρᾶς ἀγροτικῆς ἐπαναστάσεως, τῆς ὁποίας ἔπεσε θῦμα ὁ πρόφην ληστής ἀλλὰ καὶ ὁ Θάνος Βλέκας. Τὸ μυθιστόρημα λήγει οὐσιαστικῶς ἐδῶ, ἀλλ' ὁ Καλλιγᾶς διέπραξεν ἓνα μικρὸν αἰσθητικὸν λάθος ἐκ τοῦ πόθου ὅπως ἱκανοποιήσῃ κάθε περιέργειάν μας καὶ δώσῃ μορφὴν ἐρωτικῆς τραγωδίας εἰς τὸ ἄλλως ἀρρενωπὸν καὶ κάθε ἄλλο παρὰ εἰδυλλιακῶν διαθέσεων ἔργον του.

* *
*

Γενικῶς ὁ «Θάνος Βλέκας» εἶναι ἓνα μυθιστόρημα ἐλαφρῶς ἀσύμμετρον, ὃχι ὅμως ἐστερημένον ἐνότητος. Ἡ ὕλη του εἶναι πλουσιωτάτη, ἡ παρατήρησις βαθεῖα, ἰσχυρά, δηκτική, τὸ σχέδιον εὐρύτατον, ἴσως περίπλοκον, αἱ εὐρέσεις σπανιώτατα ἐπιφυλλιδογραφικαί, ὁ ῥεαλισμὸς του ἀξιόλογος, μολονότι ἡ φροντίς τῆς διαπλάσεως χαρακτήρων ἐνίστε ἐλαττώνει τὴν πιθανότητά του. Ἡ γραμματικὴ του ὀρθοέπεια, λόγῳ τῆς Ἑλληνικῆς ἀγλωσσίας, ὃχι πάντοτε ἀναμάρτητος. Ἡ γλῶσσα ἀρχαιοφανὴς καὶ λεξιθηρική, παραγεμισμένη μὲ ἀρχαῖα ῥητὰ καὶ ἀποσπάσματα παλαιῶν συγγραφέων. Ἐνα ἐγκυκλοπαιδικὸν βάρος ὑπάρχει εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, εἰς τὸ ὁποῖον μερικαὶ σελίδες φαίνονται ὥσάν νά εἶναι ἀποσπασμέναι ἀπὸ σοφὰς πραγματείας. Δὲν ὑπάρχει ἴσως τὸ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος. Ἀλλὰ τί σημαίνει τοῦτο; Ὁ «Θάνος Βλέκας» εἶναι ἔργον, ὅπως εἶπεν ὁ Γιάννης Καμπύσης, παρ' ὅλας τὰς γλωσσικὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀτελείας· καὶ ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς ὁ ἀληθινὸς πατέρας τοῦ ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος.

Ὁ «Θάνος Βλέκας» εἶναι ἡ περίπου πιστὴ ἀναπαράστασις τῆς Ὀθωνείου Ἑλλάδος τῆς γραφειοκρατουμένης, ἀσυναρτήτου καὶ μολαταῦτα συμπαθητικῆς πρωτογενοῦς Ἑλλάδος.

Τὰ πρόσωπα τοῦ Θάνου Βλέκα εἶναι τύποι εὐχαρακτήριστοι—ἀνάγλυφοι. Ὁ διδάσκαλος Ἡφαιστίδης, ὁ Καποτᾶς, ποῦ μετωνομάσθη Ἰαπετὸς, ὁ Τάσος, ὁ Ἀμερικανὸς ἱεραπόστολος εἶναι πλάσματα εἰς τὰ ὁποῖα ἔχει ἐμφυσηθῇ ἀπὸ τὸν συγγραφέα πνοὴ ζωῆς. Ὀλίγον συνθηματικὸς

εἶναι ὁ τύπος τῆς Εὐφροσύνης καὶ ἁπλως ὑπεραλτρουιστικὸς ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἀὔφαντῆ. Ἀδιάφορον ὅμως. Τὸ μυθιστόρημα ὁλόκληρον ζῇ· ἡ ἀλήθειά του πείθει. Ὁ «Θάνος Βλέκας» εἶναι ἡ ἀφειρηρία μας δι' ἔργα περισσότερον δεξιὰ εἰς τὴν ἀφήγησιν, ἢ καὶ ὀλιγώτερον σύνθετα, ὀλιγώτερον μεγαλεπίβολα.

Β'.

Ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος ἐγεννήθη πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν — πιθανῶς κατὰ τὸ 1813 — εἰς τὴν Λευκάδα. Ἡ οἰκογένειά του, ἐκ τῶν ἀρχοντικῶν τῆς Ἑπτανήσου οἰκογενειῶν, τῆς ὁποίας τὰ ἔγγραφα ἀνέρχονται μέχρι τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος, ἔδωκεν εἰς τὸ γένος διδασκάλους, λευίτας καὶ ἓνα τραγικὸν ποιητὴν, τὸν πατέρα του. Ἡ μητέρα του ἦτο κόρη τοῦ προέδρου τῆς Ἰονίου Γερουσίας Πετριτσοπούλου, περίφημος δὲ διὰ τὴν καλλονὴν της.

Ἀπὸ τὴν αὐτοβιογραφίαν τοῦ Ἰωάννου Ζαμπελίου, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν πρὸ ἐτῶν ὁ κ. Δημήτριος Καμπούρογλου, πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος περιηγήθη χάριν μελετῶν «τὸ γνωστότερον καὶ τὸ ὠραιότερον μέρος τῆς Εὐρώπης».

Πολλὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου δὲν γνωρίζομεν. Γνωρίζομεν ὅτι διέμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ δὴ εἰς τὸ Λιβόρνον, ὅπου εἶχεν ιδιόκτητον ἑπαυλιν. Ἀπέθανεν εἰς τὸ Zug τῆς Ἑλβετίας πρὸ 40 καὶ πλέον ἐτῶν.

Μερικὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀτελῶς γνωστὰ θὰ ἠδύναντο ν' ἀποτελέσουν θέμα τραγωδίας, ὀλιγώτερον βεβαίως φρικτῆς ἀπὸ τὴν τραγωδίαν τῶν Σένσων, ἀλλ' ὅχι ὀλιγώτερον μελαγχολικῆς. Οὕτω λέγεται ὅτι ἀπεκλήρωσε τὸν νόθον υἱόν του "Αριστον, τοῦ ὁποίου τὴν γυναῖκα ἠγάπησεν ἐμμανῶς μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ τὴν χωρίσῃ ἀπὸ τὸν σύζυγόν της καὶ νὰ τὴν συζευχθῇ ὁ ἴδιος. "Αλλ' ἄς παραδράμωμεν τὴν δυσάρεστον αὐτὴν σελίδα, ἔτοιμοι νὰ συγχωρήσωμεν εἰς τὸν ἐθνικὸν ἱστορικὸν καὶ λογοτέχνην μίαν περιπέτειαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἄγνωστον ἂν ἦ Μοῖρα ἢ αὐτὸς ἦτο ὑπεύθυνος . . .

Ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος κατέλιπε τὴν περιουσίαν του εἰς Κρητικὰ ἰδρύματα καὶ εἰς τὴν κοινότητα τοῦ Λιβόρνον.

Ὁ συγγραφεὺς ὅστις μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ εἶναι κυρίως ἱστορικός. Ἱστορικὰ ἔργα εἶναι αἱ Βυζαντιναὶ του μελέται, ἐκδοθεῖσαι κατὰ τὸ 1857 καὶ τὰ μετὰ τριετίαν ἐπακολουθήσαντα Ἱστορικὰ Σκηνογραφήματα, εἶναι ἡ μελέτη τοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν καθίδρυσιν Πατριαρχείου ἐν Ρωσσίᾳ. Καὶ ἡ μελέτη περὶ τῆς καταγωγῆς της λέξεως «τραγουδῶ» εἶναι ὑπὸ τινα ἔποψιν ἱστορικῇ. «Πᾶσαν ἐν τούτοις τὴν συγγραφικὴν του τέχνην, λέγει ὁ περὶ αὐτοῦ γράψας Σπυρίδων Λάμπρος, χαρακτηρίζει πάλη τις τῆς ἐπικρατούσης φαντασίας καὶ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς σοβαρὰν διαπραγμάτευσιν τῶν ὑπ' ὅψιν θεμάτων. Τὸ ἱστορικὸν του ἔργον δὲν πεῖθει πάντοτε, μολονότι ἐλκύει, διδάσκει καὶ ἐνίοτε δεσμεύει». Ὁ αὐτὸς κριτικὸς λέγει περὶ τοῦ Ζαμπελίου, ὅτι εἰς ἐλάχιστας ἐπεδόθη ἀρχειακὰς μελέ-

τας καὶ σπάνίως προσέτρεξεν εἰς τὰς πρώτας πηγάς. Ἄλλ' ἢ διαίσθησίς του, ψυχικὴ ιδιότης, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶναι, λέγουν, ἀδύνατος πᾶσα ἔρευνα καὶ πᾶσα δημιουργία, ἦτο τόσον ἰσχυρὰ ὥστε νὰ ἀναπληρώνη μέχρις ἐνὸς σημείου τὴν ἔλλειπιν τῆς μεθόδου.

* *
*

Δὲν θὰ ἠθελα ν' ἀπασχοληθῶ διόλου μὲ τὸ ἱστορικόν, θέλω νὰ εἴπω, μὲ τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Ζαμπελίου. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι πρωτίστως λογοτεχνικόν. Ἄλλως καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ζαμπελίου, τὸ ὁποῖον θάναλυθῇ σήμερον, ἔχει τὴν ἔμπνευσιν ἱστορικὴν — εἶναι κάτι κυμαινόμενον μεταξὺ ἱστορίας καὶ μυθιστορίας. Ἔργον τὸ ὁποῖον, καθὼς εἶπεν ὁ Παλαμᾶς, ἀπορρίπτουν ἔξ ἴσου δυσπίστως ἢ ἱστορία καὶ ἢ ποίησις. Ἐννοῶ τοὺς Κρητικούς γάμους. Οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι» εἶν' ἓνα πολυδαίδαλον ἐπισόδιον τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς κυριαρχίας τῶν Βενετῶν.

Εἰς διακοσίας καὶ πλέον σελίδας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ νὰ μᾶς δώσῃ λεπτομερῆ εἰκόνα τῆς τότε πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Μεγαλόνησον. Μᾶς ζωγραφίζει τὸν Χάνδακα, τὴν ὀχυρὰν πρωτεύουσαν τοῦ «Κρητικοῦ Βασιλείου» ὅπως ὠνόμαζαν τὴν ἀποικίαν των οἱ Βενετοί. Ἐπιμένει εἰς τὰς λεπτομερείας, περιπίπτει εἰς σχοινοτενεῖς παρεκβάσεις.

Τὸ ἄχαρι τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ ζοφερὸν καὶ κάθυγρον τῶν στενωπῶν, τὸ καταμαυρισμένον σχῆμα τῶν οἰκη-

μάτων, ὁ ἀδιάλειπτος πάταγος τοῦ ἐν τῷ ναυπηγείῳ καλα-
φατίσματος, καὶ ὁ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου ἐξερχόμενος ἦχος
ἀλύσων· ἡ ἐβραϊκὴ συνοικία, κεντρικὸν γυρτοπωλεῖον
τοῦ Βασιλείου, σικχαντὸν πάσης ἀκαθαρσίας καταγῶγιον,
τὸ φιλύποπτον καὶ ἀνακριτικὸν βλέμμα τῶν περιπόλων
καὶ αἱ ἐπὶ τὰ μεσοπύργια ὀχληραὶ κραυγαὶ τῶν φρουρῶν
καὶ ἡ ἐπὶ τὰ πρόσωπα τῶν ἐγκατοίκων στερεότυπος σκυ-
θρωπότης, ταῦτα ἀπετέλουν μετρίως εὐάρεστον τὴν ἐν αὐτῷ
διαμονήν. Εἶπετο ὅτι πλήν τινων φράρων κουκουλοφόρων
καὶ τινων ἱεράποστόλων παροδιτῶν ὀλίγιστοι ἦσαν οἱ ξένοι
οἱ αὐτὴν ἐπισκεπτόμενοι. Ἔνεκα τῆς ἄκρας φειδωλίας, μεθ’
ἧς ἡ κυβέρνησις ἀπένεμεν ἄδειαν διατριβῆς πρὸς τοὺς περι-
ηγητάς, τὰ προορηθέντα φρούρια περιεφυλάκιζον τὴν πρω-
τεύουσαν δίκην σινικῶν τειχῶν. Πρόσθετες εἰς ταῦτα τὸ μὴ
ἄφθονον τοῦ πηγαίου ὕδατος, τὸ ἐν ὥρᾳ θέρους δυσῶδες
τοῦ λιμένος, τὴν ἀτέρμαντον λύσσαν τῆς θαλάσσης κατὰ
τῶν κυκλωπείων τῆς προκυμαίας πετρῶν . . . καὶ θέλεις
μὲ ἀποχωρῶσαν ἀκρίβειαν ἐπινοήσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Μεγα-
λοκάστρου ἐπὶ Βενετῶν».

Σήμερον ἀκόμη τὸ Μεγάλο Κάστρο τῆς Κρήτης, μετὰ
τεσσάρων περίπου αἰώνων πάροδον, δίδει τὸ αἶσθημα τῆς
πνιγμονῆς εἰς τὸν ἐπισκέπτην καὶ ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἔχοντα
εὐπτερον τὴν φαντασίαν ν’ ἀναπαραστήσῃ τὴν πρωτεύουσαν
τοῦ Κρητικοῦ Βασιλείου ἀκριβῶς ὅπως τὴν ζωγραφίζει ὁ
Ζαμπέλιος. Οἱ Λέοντες τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὑπάρχουν ἀκόμη
εἰς τὰ ἐρεῖπια, μέγα μέρος τοῦ τείχους τὸ περιστέφον τὸν
μελαγχολικὸν λιμενίσκον ὑπάρχει, ἡ τάφρος ἡ ἀπονησώ-

νουσα ποτὲ τὸ Ἡράκλειον ὑφίσταται κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ τεμένη, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εἰμὴ μεταποιημένα Βενετικά ἐκκλησίαι, βλέπει κανεῖς ζωντανὰ τὰ μυστήρια τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως, ἢ ὁποῖα ἴσταιται ὡς ὑψηλὴ σκοπιὰ εἰς τὸν ὁμφαλὸν τῆς ἀτέρμονος Μεσογείου.

Δὲν νομίζομεν ὅμως σκόπιμον νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς μακρᾶς «ἱστορικῆς» εἰσαγωγῆς τοῦ συγγραφέως. Προχωροῦμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἰδοῦ :

Ἔτος 1570.

Ἡ Μητρόπολις—ἐννοοῦμεν τὴν Βενετίαν—διέτρεχε τότε «ἐν τῶν δεινότερων σταδίων τῆς ὑπάρξεώς της. Ὁ ἔμπρησμός τοῦ μεγαλοφانوῦς ναυστάθμου, ἐκφλογισμὸς ἀπροσδοκῆτως ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν πατρικίων ἐκπυρσευθεὶς, λέγει εἰς τὸ πομπικὸν ὕψος του ὁ μεγαλοπρεπὴς συγγραφεὺς τῶν Κρητικῶν Γάμων, καὶ εἰς τὰς οὐρανομήκεις γλαγχῖνάς του καταναλώσας ἀθρόας τὰς ὑπὲρ τῶν ἐπικειμένων ναυμαχιῶν ἐλπίδας, ἢ ἀπαραδειγμάτιστος δυσετηρία, ἥς αἱ πληγαὶ ἐπέδρων καὶ ἐπὶ τῶν καθεστῶτων ἐπισφαλῶς· ἢ ἄλωσης τῆς Λευκωσίας, οἷωνός ἀπαίσιος, ἐπισημαίνων τὴν δυσανταγώνιστον προκοπὴν τῆς Ἡμισελήνου καὶ προμηνύων τῆς ἐπὶ τοῦ Κύπρου τὴν ἀπώλειαν· ἢ ἀγγελία ὅτι τὸ Διβάνιον ἐκηρύχθη ὀριστικῶς ὑπὲρ τοῦ πολέμου· τὸ δυσεπίτευκτον μὲν τινος καινῆς κατὰ βαρβάρων στανροφορίας, οἷον ἄθροισμα χαλεποτήτων, ἐπισκῆπτον σωρηδὸν ἐπὶ τῆς δεσποίνης τοῦ Ἀδρίου».

Εἰς τοιαύτην ἐποχὴν ἐκρήγνυται ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης καὶ ἰδοὺ πῶς :

Ἡ Βενετία αἰσθανομένη τὸν ἐπισκῆπτοντα κίνδυνον, ζητεῖ ν' ἀνασυγκροτήσῃ τὰς δυνάμεις της. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀποστέλλει εἰς Κρήτην ἐπιτετραμμένους, ὅπως ἐξακριβώσουν πόσους ναύτας καὶ στρατιώτας δύναται νὰ δώσῃ ἡ Κρήτη ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἀναλαβὼν τὴν στρατολογίαν καὶ ναυτολογίαν εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἀπειρίας καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ του ζήλου ἐδημιούργησεν ἀναβρασμὸν μεταξὺ πληθυσμοῦ μὴ ἔχοντος λόγους νὰ διάκειται πολὺ συμπαθῶς πρὸς τὴν Μητρόπολιν.

Ἐκτὸς τούτων ὁ γαληνότατος Δουξ Ἀλοΐσιος Μονσενίγος ἀπῆτει ἀπὸ τὴν Κρήτην παροχὴν 40 γαλερῶν μετὰ τῶν ἀναγκαίων πληρωμάτων.

«Δυσაφήγητος, λέγει ὁ Ζαμπέλιος μὲ τὸ παράδοξον ὕφος του, θὰ καθίστατο ἡ ὀρθοτριχία ἦν διήγειρεν εἰς τοὺς κατοίκους ἡ τυμπανοκρουσία αὕτη. Διότι «ἐξ ὧσων εἶχον ἀποπλεύσει μὲ τὰ κάτεργα—τὰς γαλέρας—ὀλίγιστοι ἔτυχον οἱ ἐπανακάμψαντες, οἱ μὴ ἐκβάντες ἢ ἀθεραπεύτως ἡκρωτηριασμένοι τὰ μέλη ἢ προεληλακότες εἰς τὸ ἔσχατον τῆς διαφθορᾶς. . . . Τρόμος κατέσχε τὰς πόλεις καὶ τοὺς ἀγρούς. Εἰς μὲν τὰ φρούρια νέοι καὶ γέροντες ἀδιακρίτως καταλιμπάνοντες οἰκίας, γυναῖκας, ἐργαστήρια, ἀπεδίδρασκον πρὸς τὰ ὀρεινότερα τοῦ νομοῦ, προτιμῶντες τὸν ἐκ πείνης ἢ ἐκ κακουχίας θάνατον ἢ τὸν ἐκ τῆς μαστιγώσεως τοῦ κατέργου. Εἰς δὲ τοὺς ἀγρούς τοὺς πεδινούς, κατ' ἐξοχὴν ὅσοι μὲν ἐπέτυχον νὰ ὑπεκφύγωσι τὴν ἰχνηλασίαν τῶν ἀγγαρευτῶν, οὗτοι συνεκεντρώθησαν πανέσσιοι οἱ μὲν ἐπὶ τὰ ὀροπέδια, οἱ δὲ ἐντὸς βαθυκόλπων ἄντρων, ἄλλοι δὲ ἐκρύβησαν εἰς

τὰ ἀπώτερα τῶν μοναστηρίων. Ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὰ μὲν κρυπτήρια ἀνασυνφκίζοντο, αἱ δὲ συνοικίαι ἐξεκένουοντο. Τὸ σπήλαιον τῆς Ἀρκούδας, ἀπέχον τεσσάρων μιλλίων ἀπόστασιν τῆς ἐν Ἀκρωτηρίῳ Ἀγίας Τριάδος, τὸ τῆς μονῆς τοῦ Καθολικοῦ, τὸ ἐν Βαφαῖς, τὸ παρὰ τὴν Γορτύνην, λεγόμενον Λαβύρινθος, τὸ Μελιδόνι, ... κατεπλήσθησαν ἀγροτῶν πάσης ἡλικίας ρυομένων μὲν τὴν ἐλευθερίαν, παλαιόντων ὅμως κατὰ τῆς ἀβρωσίας καὶ τοῦ λοιμοῦ. Κόμαρα ἢ ἀγριάπιδά, βλαστοὶ θάμνων καὶ ριζολάχανα ἤρκεσαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν φυγάδων. Ἀλλ' ἐκλιπούσης καὶ ταύτης τῆς αἰγοπρεποῦς τροφῆς, οἱ μὲν νεώτεροι λαβόντες γυναῖκας καὶ παιδιά καὶ κατὰ οἰκογενείας διαιρεθέντες, ἀνερχήθησαν εἰς τὰ μᾶλλον δυσπρόσιτα τῆς Ἰδης, τῶν Λευκῶν Ὀρέων καὶ τοῦ Σελίνου, εἰς τὰς ἄκρας τοῦ Κισσάμου καὶ τοῦ Λασηθίου, τῆς Σητείας· οἱ δὲ πρεσβύτεροι ἐπλανήθησαν ἀπὸ κόμης εἰς κόμην, ἀποφεύγοντες μὲν τῶν ἀγγαρευτῶν τὴν συνάντησιν καὶ ὅμως παρὰ τούτων ἰχνηλατούμενοι διὰ κυνῶν, εἰς τοιαύτην ἄγραν ἐντετριμμένων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἐσωφρόνισαν τὴν Βενετικὴν διοίκησιν. Καὶ ἰδοὺ ὅτι πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν δραπετευσάντων διετάσσοντο «οἱ ἀγγαρευταὶ νὰ σύρουν ἀδιακρίτως καὶ ἄλυσιδέτους νὰ ἐγκαταλέξουν εἰς τὰς σαγήνας τοῦ ναυτολογίου τοὺς τυχόντας κατοίκους ἀπὸ δεκατεσσάρων ἕως ἐξήκοντα ἔτων, ἀδιαφοροῦντες ἂν οἱ συλλαμβανόμενοι εἶχον ἤδη προσωπικῶς ἀποτίσει τὸν φόρον τῆς δουλείας, ἢ ἂν ἐφάπαξ ἢ δις καὶ τρίς εἶχον πληρώσει τὴν ἐξαγοράν».

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐξεργάγη ἢ ἐπανάστασις τῆς ὁποίας καίριον ἐπεισόδιον ἀποτελοῦν οἱ Κρητικοὶ Γάμοι. Ἐξηντατέσσαρες ἐν ὄλῳ ἀρχηγοὶ συνέρχονται εἰς μίαν μονὴν καὶ ἀποφασίζουσιν νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ δυνάστου Βενετοῦ. Γενικὸς ἀρχηγός, πρύτανις τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως ἀνακηρύσσεται ὁ ἐκ Κρουστογεράκου Καντανολέος.

«Ὁ ἐν λόγῳ ῥιζάρχης τοῦ Σελίνου, γράφει ὁ Ζαμπέλιος, ἑβδομηκοντούτης τὴν ἡλικίαν πατὴρ δὲ δύο υἱῶν . . . εἶχε παρρησιαστικὸν τὸ σχῆμα, ἄστεργές μᾶλλον τὸ βλέμμα, ἐπιδεικτικὴν τὴν πολιὰν γενειάδα, τὸ δὲ μειδίαμα σπάνιον καὶ παροδικὸν εἰ καὶ μηδόλως δυσάρεστον. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελὸς ἤθελε τὸν λάβει ὥς θαυμαστὸν τύπον Σπαρτιάκου. Σκεῦος τυχὼν καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἰδίου φυράματος ὄθεν ἐπλάσθησαν οἱ Ριένζαι, οἱ Πάολαι, οἱ Ρῆγαί ἐθίγησεν ἐκ σπαργάνων ἀδυσώπητον κατὰ ἵπποτῶν ἀπέχθειαν . . . Περιφραχθεὶς ἐκ νεότητος ἐντὸς τοῦ τείχους τῶν ἰδίων του πεποιθήσεων, ἐντρυφηθεὶς εἰς μόνας τὰς παραμυθίας τῶν ἐνδομύχων προσδοκημάτων, παιδαγωγήσας τὰ τέκνα του ἐπὶ τὸ ἀρχαϊκώτερον, οὐδέποτε ἐφοίτησεν εἰς οἶκον φραγάρχοντος, οὐδ' ἐφιλοξένησε ποτὲ Βενετόν . . . »

Ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καντανολέου τούτου. Τέσσαρες συγκρούσεις μὲ τοὺς Βενετοὺς ἐπηκολούθησαν. Ὁ στρατὸς τῆς Δημοκρατίας παντοῦ κατετροπώθη ἢ συνελήφθη ἀμαχητεί. Τὰ φρούρια ἔπεσαν τὸ

ἐν μετὰ τὸ ἄλλο. Στρατιωτικὰ ταμεῖα, ὅπλα, ἱματισμοὶ τροφίμα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν ἀνταρτῶν, πρὸς τοῖς ἄλλοις 4 τοπομαχικὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ φρούριον τοῦ Σελίνου καὶ χρησιμοποιηθέντα κατόπιν διὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν Χανίων. Τὰ σύμβολα τῆς δημοκρατίας κατηδαφίσθησαν, παντοῦ ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου . . . Ἡ νῆσος ἐπλησίαζε νάποτινάξῃ τὸν ξένον ζυγόν.

Ὁ Καντανολέος διέμενεν εἰς Μεσκληῶν ὅτε δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν ἑνὸς ἀπεσταλμένου τοῦ Φραγκίσκου Δὰ Μολὶν φραγγάρχοντος τῶν Χανίων. Οὗτος τοῦ προτείνει τὴν προσχώρησιν τοῦ εὐγενοῦς Δὰ Μολὶν εἰς τὸ κίνημα, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως ὅπως ἡ κόρη τοῦ Δὰ Μολὶν αὐτοῦ νυμφευθῇ τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Καντανολέου, τὸν ὁποῖον εἶχε γνωρίσει εἰς τὰ Χανιά καὶ μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε συνδεθῇ ἐρωτικῶς. Ὁ Καντανολέος πρὸς στιγμὴν ἀρνεῖται—δέχεται ὁμως κατόπιν—καὶ τοιουτοτρόπως ἐμπίπτει εἰς παγίδα.

Καὶ ἂν ἤθελεν ἄλλως τε ν' ἀρνηθῇ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μικτοῦ συνοικεσίου, ἡ ἐπακολουθήσασα ἐξομολόγησις τοῦ Καντανολέου υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα του ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔρωτά του διὰ τὴν Σοφίαν Δὰ Μολὶν θὰ τὸν ἡμποδίζε . . .

Τὴν Σοφίαν Δὰ Μολὶν, τὸ πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον τοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορήματος, ὁ Ζαμπέλιος μᾶς παρουσιάζει μὲ τὰ πλέον γοητευτικὰ χρώματα. «Ἄνθος ἀπὸ τὴν χλοερὴν σκιάδα τοῦ κήπου τῆς κομμένον, ἄνθος ποῦ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου θὰ συνεπάρῃ». Κραῖμα Βενετικῆς παθητικότητος καὶ Ἑλληνικῆς σεμνότητος, ἰδανικὸν σύμβο-

λον ἀγνόητος, ἀνιδιοτελείας, ἀφοσιώσεως καὶ αὐτοθυσίας. Ἑλληνὶς ἐκ μητρὸς ἡ Σοφία Δὰ Μολὶν πονεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ πατέρας της θὰ ἐχρησιμοποιοῖ τὸν ἔρωτά της πρὸς παγίδευσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως. . . .

Ἄλλ' ἅς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Καντανολέον καὶ τὸν Δὰ Μολίν.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως ὥρισε τὸ ἐπίσημον ἀρραβώνιασμα τοῦ υἱοῦ του μὲ τὴν κόρην τοῦ Βενετοῦ εὐπατρίδου διὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1559. Περὶ τοὺς τρισχιλίους συγγενεῖς τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας τοῦ Καντανολέου ἀπὸ τὰ Σφακιά, ἀπὸ τὸν Κίσσαμον, ἀπὸ τὸ Σέλινον συνεκεντρώθησαν εἰς Μεσολῶν καὶ μετέβησαν ἐκεῖθεν ἐν παρατάξει εἰς Ἀλικιανόν, ὅπου τὸ τιμᾶριον τῶν Μολίνων. Ἡ συνάντησις τοῦ Καντανολέου μὲ τὸν πανοῦργον Βενετὸν περιγράφεται ἀδρῶς. Γίνεται ὁ γάμος, ἐπακολουθεῖ τὸ συμπόσιον.

Ἄλλ' ἅς δώσωμεν τὸν λόγον εἰς τὸν πλατύστομον συγγραφέα μὲ τὴν μεγαλόηχον γλῶσσαν καὶ τὸ ἔντονον— σχεδὸν θριαμβευτικὸν ῥφος :

« Ἐδῶκε τέλος εἰς τὰς φιλοτησίας ὁ μητροπολίτης κατευξηθεὶς τοὺς νεονύμφους . . . Ὡς δ' ἐπέρανε τὸν λόγον του εἰσέβαλον εἰς τὴν αἴθουσαν ἕξ ποιμένες αὐλοῦντες ὑπερμήκεις ἀσκαύλους καὶ ἀκολουθούμενοι ἀπὸ πυκνὴν συνοδίαν ἀγροτῶν. Πῶς ἠνέχθη ὁ συμποσιάρχης τοιαύτην παράβασιν ; Ἡ ταραχὴ ἐκορυφώθη ὑπὸ τοῦ τιτυρισμοῦ. Ἐναυλα συγχαρητήρια, γέλως, χαρμονή, βρονταί, τριγμός

κλάδων καὶ φύλλων, παράπονα ἀνέμου εἰς τὰς γωνίας τοῦ πύργου, ταῦτα πάντα συνεκπέμπουσι θόρυβον, ἱκανὸν νὰ ἐξαμβλύνῃ τὴν ὀξυτέραν ἀκοήν. Ὡς δ' ἂν ὁ πάταγος μὴ ἤρκει, ἐπισυνήπτοντο μετ' ὀλίγον καὶ τὰ σκούσματα τοῦ Ζαγάρ, ὅστις κρουσθεὶς ἴσως εἰς τὰ νεῦρα ἀπὸ τὴν ἀφόρητον ἐκμέλειαν τῶν ἀσκῶν, ἄρχεται ὀλολύζων ἱπὸ τὴν τράπεζαν μὲ ὠρυγμοὺς μακροὺς καὶ ἀκατευνάστους».

Ἡ εἴσοδος τῶν ποιμένων ἐγέννησεν ὑποψίας εἰς τὸν Καντανολέον. Μήπως ἔδιδαν τάχα σύνθημα αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ἐπαύλεως; Ὁ γηραιὸς ἐπαναστάτης τείνει τὸ οὖς εἰς τὸ παράθυρον, ἀλλὰ δὲν ἀκούει ἔξω παρὰ μόνον «κοτετὸν ἀνέμου καὶ βασανιζομένων κλώνων στεναγμούς».

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ὑπηρεταὶ ἀνέβαινον μὲ σπουδὴν τὰς κλίμακας. Τί συνέβαινε; Ὁ Ζαμπέλιος τὸ ἐξηγεῖ μὲ τὰς κατωτέρω λίαν εὐγλώττους σελίδας, τῶν ὁποίων τὸ ὕφος, ἡ ἡχηρὰ περιοδολογία, ἡ μεγαλοπρέπεια, ἀξίζουσιν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μας :

«Παλινστρόβητος συνώστισις, ποδοκτυπήματα, σύντονοι κραυγαὶ διεγείρουσιν ἀπάντων τὴν προσοχὴν.

»Οἱ συνδαιτυμόνες ἀνασκιρτοῦν τεταραγμένοι. Οἱ μὲν ρίπτονται πρὸς τὴν κλίμακα, οἱ δὲ ἐπιβαίνουν τραπέζας, ἀναπαυτήρια, καθέδρας.

»Μόνοι οἱ ἄσκαυλοι ἀπαθεῖς καὶ ἀτρόμητοι διατελοῦντες, ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς, προσβιάζουσιν τὸ φύσημα, διπλασιάζοντες τὴν διαβολικὴν αὐτῶν κακοφωνίαν.

— »Τί τρέχει, λέγω; — Ἐπανερωτᾷ μὲ στεντόρειον

κραυγὴν ὁ Καντανολέος τὴν ὀχλουμένην δίοδον διαπηδῶν.

— »Φωτιά! φωτιά! φωνάζουν εἰσβάλλοντες εἰς τὴν αἵθουσαν θεράποντές τινες τῆς ἐπαύλεως.

— »Ποῦ; ἐρωτῶσιν ἀπαξάπαντες μιᾷ φωνῇ.

— »Ἀπὸ τὰ μαγειρεῖα ἡ φλὸξ μεταδίδεται εἰς τὰ ἀνώγεια.

»Ἐπὶ τοιούτῳ ἀκούσματι ὁ οἰκοδεσπότης ὁρμᾷ πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἐλέγετο ἐκρηγνυομένη ἡ πυρκαϊά, ἀλλὰ τὰ γόνατα ἀπειθοῦν εἰς τὴν πρόθεσίν του. Πειρᾶται νὰ λαλήσῃ, ἀλλ' ἐκ τοῦ στόματός του δὲν ἐξέρχονται ἢ φθόγγοι ἄναρθροι, δυσκατάληπτοι. . . . Τέλος κλείων τὰ βλέφαρα, καταπίπτει ἄφωνος καὶ ὥς κεραυνόβλητος ἐπὶ τῆς καθέδρας. Τρέχει ἡ σύζυγος, ἐν τῷ ᾧμα σπεύδει ἡ θυγάτηρ, προσέρχονται εἰς βοήθειαν οἱ συγγενεῖς. Ὁ ἰατρὸς Ρουβίνη; εἰς τῶν ἀγγιστέων τοῦ πάσχοντος, προεικάζει καρδίας συγκοπὴν. Τοῦτο ἕτεροι συγγενεῖς ἀκούοντες κομίζουσι τὸν λιποθυμοῦντα εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον ἐπιφυλαττόμενοι, ἐὰν προεχώρῃ τὸ πῦρ, νὰ τὸν μετακομίσωσι καὶ ἀλλαχοῦ.

«Υπὸ περιεργείας κινούμενοι ἔνιοι τῶν συνεστίων εἰσδύουσιν εἰς τὸν κοιτῶνα».

Ἐν τῷ μεταξύ ἠκούσθησαν κραυγαί. Ὁ Πέτρος Καντανολέος ἐνόμισεν ὅτι διέκρινε τὰς φωνὰς τῆς πενθερᾶς του. Συμπεραίνων δὲ ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Μολίνου ἐκινδύνευεν ὁρμᾷ πρὸς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος, τὴν ὁποίαν ὅμως εὗρίσκει κλεισμένην ἔσωθεν. Κρούει, ἐπανακρούει. Οὐδεὶς τοῦ ἀνοίγει.

«Μὲ ἐπίσκηψιν ἀστραπῆς ὁρμᾷ πρὸς τὴν ὀπισθεν

ἔξοδον τοῦ θαλάμου ὅθεν ἐξήρχοντο αἱ φωναί . . . « Ἡ ὄπισθεν ἔξοδος τοῦ θαλάμου συνεκοινώνει διὰ κλίμακος ξυλίνης μὲ τὴν αὐλήν. Εἶχε μόλις ὁ νυμφίος προβάλει τὸ βῆμα εἰς τὸν ἐξώστην ὅθεν ὠρμαῖτο ἡ κλίμαξ αὐτή, ὅτε διπλοῦς πυροβολισμὸς ἐκρότησεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν καὶ δύο σφαῖραι ἐσύριξαν εἰς τὴν ἀκοήν του Προήρχετο ἡ προσβολὴ ἐξ ἀνθρώπων ἐνεδρευόντων ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς ἐξόδου». Ὁ Πέτρος καὶ οἱ συγγενεῖς του ἀντιπυροβολοῦν τοὺς ἀγνώστους καὶ κατόπιν σπεύδουν πρὸς τὴν κλίμακα. Ἀλλ' ὅποια κατὰπληξίς. Δύο «φραγγάρχοντες Χανιώται» ἀφήρπαζον τὴν Σοφίαν δὰ Μολὴν καὶ τὴν μητέρα της. Ὁ Πέτρος ἀπελευθερώνει τὰς γυναῖκας καὶ εἰσερχόμενος τέλος εἰς τὸ νόημα τῆς στυγεραῆς προδοσίας κραυγάζει :

— Εἰς τὰ ὅπλα !

Ἀλλ' ἄς ὁμιλήσῃ καὶ πάλιν ὁ πλατύστομος συγγραφεύς :

» Ἡ αὐτὴ βοὴ ἀπανταχοῦ, ἐπάνω, κάτω, κύκλῳ τῆς ἐπαύλεως πεντακόσια στόματα ἐλαρύγγιζον βοηδρομοῦντα· « Προδοσία ! » ἀντανακράζοντα εἰς τὰ ὅπλα ! ἀναβοῶντα τὸ Ἐλεεῦ ! ἐπικαλούμενα τὰ πολεμικὰ σημεῖα.

» Ἀλλ' εἰς τὸ ἀνάκλημα ἐκεῖνο οὔτε τυμπάνου χροῦσμα ἀπεκρίνετο, οὔτε κλαγγὴ σάλπιγγος ἔδιδε τὴν παραμικρὰν ἀκρόασιν.

» Τί συνέβαινεν εἰς τὴν αἵθουσαν ;

» Καθ' ἣν στιγμὴν αἱ γυναῖκες ἀπηλάττοντο χάρις εἰς τὴν ἐτοιμότητα τοῦ Πέτρου ἀπὸ τὴν βιαίαν τῶν φραγγαρχόντων ἀπαγωγὴν, ἐκ τοῦ ἐξώστου τῆς αἰθούσης ἐγίνετο ὁ

πατήρ αὐτοῦ αὐτόπτης ἐτέρου δράματος τρομακτικοῦ. Ἡ πλατεῖα, πένθιμος πέπλος μνήματος κατὰ Ψυχοσάββατον. Οἱ κῆποι κοιμητήριον ζώντων. Οὐδεμία φωνή, οὐδὲν νεῦμα ἢ κίνημα ἀνθρώπινον. Σιγὴ τάφου, ἀτρεμία ληθάργου . . . Ἐκ τῆς πρὸ ὀλίγου χαρμωσύνου καὶ θορυβώδους πανηγύρεως οὐδέν τι ἄλλο αἱ αἰσθήσεις ἀντελάμβανον πλέον, ἢ τὸ πείσμα τῆς ἀέλλης εἰσέτι τινάσσον νιφάδας φύλλων χολοβαφῶν ἐπὶ τῆς καταχθονίου σκηνῆς.

»Καὶ ὁμως παρὸν καὶ ὁμως ἀκέραιον ἀνέπαφον τὸ πλῆθος ἀνέμενεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς αὐτῆς. Ζωντανός, αὐτοπρόσωπος παρευρίσκετο σύμπας ὁ λαός. Τὴν πλατεῖαν, τοὺς κήπους, τὴν αὐλὴν, τὰ προαύλια ἐπλήρουν εἰσέτι τετρακισχίλια ψυχαί. Μεστὰ αἱ τράπεζαι εἰσέτι—κατασκεπεῖς καὶ χλόη καὶ στιβάδιον—πρόχειροι αἱ δεσμίδες τῶν ὅπλων—εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν τοὺς οἱ φρουροί. Ἐτοιμοπόλεμοι περιπλέον παρῆσαν καὶ οἱ πεντακόσιοι τῆς ἐπικειμένης ἐκστρατείας, δύο μόνον βήματα ἀπέχοντες τῶν τηλεβόλων. Ἀλλὰ φεῦ ! σύμπαντες οὗτοι, ὅσους τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸν ἐξώστην τοῦ πύργου καθέωρα τοῦ ὄμματός ἡ βολὴ ἅπαντες ἔκλειντο βεβυθισμένοι εἰς νήδυμον ὕπνον, οἱ μὲν ἐστηριγμένην κρατοῦντες τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς πυγμῆς, τὴν δὲ πυγμὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης, οἱ δὲ ἀνάστωμα ἐπὶ τὴν χλόην κατακεκλιμένοι. Στρατιῶται, ἀξιωματικοί, ἱερεῖς, γυναῖκες διῆγον ὅλοι καταδεδυμένοι εἰς βαθὺν λήθαργον». Ὅποιον εἶχεν ἐπενεργήσει εἰς αὐτούς».

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ἀπὸ κάποιαν κορυφὴν τοῦ πύργου καὶ ὑπὸ προδότιδος χειρὸς ἐξηκοντίσθη

φυσίγγιον εἰς τὸ ὁποῖον ἀπήντησε βροντὴ τηλεβόλου συγκλονήσασα τὰς ὑέλους τῆς αἰθούσης. Καὶ κατόπιν πυκνὸν νέφος κονιορτοῦ προεμήνυσε τὴν προσέγγισιν στρατοῦ. Τίποτε πλέον δὲν ἦτο ἀπόκρυφον.

« Ἡ φραγγαρχοντικὴ προδοσία, λέγει ὁ Ζαμπέλιος, ἀπεκαλύπτετο καθ' ὅλην τὴν ὑπέραισχρον δυσμορφίαν της ».

Ὁ Καντανολέος δὲν ἔχασε τὴν ψυχραιμίαν του οὔτε κατὰ τὴν δεινὴν αὐτὴν στιγμὴν, ἀλλὰ προσεπάθησε ν' αὐτοσχεδιάσῃ ἄμυναν ἐναντίον τῶν ἐπερχομένων Βενετῶν. Πρὸς τί ὅμως ; Ἡ πάλῃ ἦτο ἄνισος, ἡ πάλῃ τὴν ὁποίαν ὁ Ζαμπέλιος μὲ ὑπέροχον μαεστρίαν περιγράφει εἰς τὰς κατόπιν κατανυκτικὰς σελίδας. Ἡ Σοφία δὰ Μολίν, αὐτὸς ὁ ἰδανικὸς τύπος ἑρωμένης καὶ πατριώτιδος, τὸν ὁποῖον πλάττει ὁ Ζαμπέλιος μὲ τὴν φλόγα τοῦ μυθικοῦ πάθους του, εὐρίσκει τὸν θάνατον κατὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ἐπαύλεως, ποῦ ὑπεκίνησεν ὁ πανοῦργος—ἀπιθάνως πανοῦργος πατέρας, ἐνῶ ὁ σύζυγος καὶ ὁ πενθερός της αἰχμαλωτίζονται διὰ νὰ θανατωθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀδυσωπήτους Βενετοὺς δυνάστας.

* *

Γύρω ἀπὸ τὸ δραματικώτατον αὐτὸ ἐπεισόδιον τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως στρέφεται τὸ ἀχαλίνωτον καὶ συχνὰ ἐκτρεπόμενον τοῦ ἀνιδιοτελοῦς σκοποῦ τῆς τέχνης, καὶ τὸ ἐκπηδῶν τῶν ὀρίων τοῦ εἵδους, μυθιστόρημα τοῦ Σπυρίδωγος Ζαμπελίου. Εἰς χεῖρας ὀλιγώτερον ὀρμητικοῦ, ὀλιγώτερον μεγαλοπνεύστου, περισσότερον συνετοῦ, ὀλιγώτερον ἱστοριομαθοῦς, ὀλιγώτερον σοφοῦ καλλιτέχνου, εἰς χεῖρας

ἄνδρὸς γνωρίζοντος νὰ διακρίνῃ ποῖα στοιχεῖα ἔχουν ἐνδιαφέρον μόνον διὰ τὸν ἐρευνητὴν καὶ τὸν φιλόστορα καὶ ποῖα διὰ τὸν ἀποβλέποντα εἰς λεπτὸς αἰσθητικὰς συγκινήσεις οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι» θ' ἀπηλλάσσοντο ὅλου τοῦ περιτοῦ βάρους, θὰ ἦσαν εἰς ἑκτασιν πολὺ μικρότεροι. Ἄλλ' εἰς τὸν Ζαμπέλιον ἐπάλαιον δύο προσωπικότητες : Ἡ προσωπικότης τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ δημιουργοῦ. Ἡ προσωπικότης τοῦ πατριώτου ἐρευνητοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον πᾶσα λεπτομέρεια ἔχει ἀξίαν — καὶ τοῦ ἀνιδιοτελοῦς λογοτέχνου διὰ τὸν ὁποῖον ἡ τέχνη σκοπὸν ἔχει τὴν τέχνην καὶ μόνον αὐτήν.

Ὡσὰν δὲ διὰ νὰ ἐπιτείνῃ τὴν σύγχυσιν ὁ συγγραφεὺς καὶ νὰ κάμῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ ἀμφιβάλλῃ ἂν πρέπει νὰ θεωρήσῃ τοὺς Κρητικοὺς Γάμους ἔργον δημιουργοῦ ἢ ἔργον φιλόστορου ἐρανιστοῦ, ἐπισυνάπτει εἰς αὐτοὺς πίνακα τῶν βιβλίων τὰ ὁποῖα συνεβουλεύθη καὶ τὰ ὁποῖα ὑπερβαίνουν τὰ εἰκοσιπέντε, παρενεῖρει εἰς αὐτὰ πίνακας, χρονολογίας, ἄρθρα συμφωνιῶν, παραπομπὰς κτλ κτλ.

Παρ' ὅλα ταῦτα, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν τὸ κᾶπως σχολιοτενὲς βιβλίον παράδοξον, ἄηθες, κᾶπου — κᾶπου ἀνιαρὸν τὸ πομπικὸν ὕφος του, ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ σχεδὸν μεσημβρινή ῥητορική, ὁ πλοῦτος καὶ τὸ χρῶμα τῆς βυζαντινίζουσης γλώσσης του, ἡ ὁποία εἶνε νευρώδης καὶ ἠχηρά, ἂν καὶ στερεῖται γραμματικῆς ἀκριβείας καὶ ξενίζει ἓνα σύγχρονον ἀναγνώστην, τὸ τόρνευμα τῶν περιόδων, αἱ λογοτεχνικαὶ τέλος ἀρεταὶ τοῦ βιβλίου καθιστοῦν τοὺς «Κρητικοὺς Γάμους» ἄκρως ἐνδιαφέροντας, περισσότερον ἐνδιαφέροντας

ἀπὸ ἄλλα σύγχρονα ἑλληνικὰ βιβλία, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς εἶχαν σαφεστέραν ἀντίληψιν τῆς διαφορᾶς τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν, καθαρὰν γλωσσικὴν συνείδησιν, καὶ ἐγνώριζαν καλύτερα τί εἶνε μυθιστόρημα. Διότι ὁ Ζαμπέλιος εἶνε ἓνας φαντασιόπληκτος ἱστορικός μὲ λαμπροφανὲς ὕφος, ἓνας ὑπερφυῆς γόης, ἓνας μεγαλόστομος ἀφηγητής, ἓνας συγγραφεὺς *sui generis* τέλος πάντων μὴ ὁμοιάζων μὲ κανένα, ἓνας αὐθαίρετος παραμορφωτὴς τῶν γεγονότων πρὸς ἐξαγωγὴν χρησίμων συμπερασμάτων τεθειμένων *a priori*.

Αὐτὸς εἶνε ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος. Μία διάθεσις τραγική, μία φαντασία βάρβαρος, ἀλλὰ θελκτική, μία διάνοια πλουσία, ὑψηλή, ἀγαπῶσα τοὺς δογματισμούς, τὰ ἰσχυρὰ πάθη, τὸς βιαίας συγκρούσεις καὶ τὰ μίση. Ὁ Ζαμπέλιος ἔχει τὸν φανατισμὸν νεοφωτίστου ὅσον ἀφορᾷ πᾶν ὅ,τι ἑλληνικόν. Ὁ σωβινιστικὸς φανατισμὸς τοῦ τὸν παρασύρει εἰς τὸ νὰ θυσιάῃ ἐνίστε τὴν τέχνην τοῦ καὶ τὴν τέχνην τῶν ἄλλων. Ἀδιάφορον. Ὁ Ζαμπέλιος δὲν εἶνε μόνον ὁ συγγραφεὺς τῶν «Κρητικῶν Γάμων». Εἶνε ὁ ἀπολογητὴς τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ἀποκαταστήσας τὴν ὑπόληψιν μιᾶς τῶν μακροβιωτέρων Αὐτοκρατοριῶν τοῦ κόσμου.

Αὐτὸ εἶνε εἰς ἀδράς γραμμὰς τὸ ἔργον τοῦ Ζαμπελίου. Ἀρχιτεκτονικὴ ἱστορικοῦ ἔργου ἢ μυθιστορήματος, ὕφος λυρικοῦ ρήτορος διακοπτόμενον ἀπὸ παρεκβάσεις καὶ ἀναδρομὰς εἰς τὸ παρελθόν, ἀπὸ πληροφορίας αἱ ὁποῖαι ὑποκεντοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ φιλίστορος καὶ τοῦ μεσαιωνοδίου, διὰ νὰ ζημιώσουν τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου, διαθέσεις παιδαγωγικαί, θέτουσαι τὴν τέχνην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ

πατριωτισμοῦ. Καὶ μολαταῦτα οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ κολοσσιαῖον αὐτὸ βιβλίον μὲ τὰς ὑπερεξακοσίας σελίδας, μὲ τὰς μεσαιωνοδιφικὰς παρεκβάσεις, μὲ τὸν ἀκατέργαστον ὄγκον τοῦ ἱστορικοῦ ὑλικοῦ, μὲ τὰς πατριωτικὰς ἀποστροφάς, μὲ τὰς ἀναδρομὰς εἰς τὸ παρελθόν, μὲ τὴν βυζαντινίζουσαν γλῶσσαν, μὲ τὸ πομπικὸν καὶ βάρβαρον καὶ ἡχηρὸν ὕφος δὲν μᾶς συγκινεῖ ἐνίοτε μέχρι κατανύξεως. Οἱ τύποι του εἶναι ὑπερβολικοί, τὰ οὐσιώδη των χαρακτηριστικὰ εἶναι πάρα πολὺ τετραγωνικῶς διαγεγραμμένα. Ἡ Σοφία δὲ Μολὶν εἶναι πάρα πολὺ ἐμπνευσμένη, πάρα πολὺ ἐξιδανικευμένη εἰκὼν. Εἶναι σχεδὸν ἀγία. Ὁ Καντιανόλος εἶναι ἰδανικὸς ἐπαναστάτης. Ὑπάρχουν ἢ ὑλῆξαν ποτὲ τοιοῦτοι τύποι εἰς τὴν ζωὴν ;

Ἄλλ' ἴσως θὰ ἐρωτήσετε : ἐὰν ὑπῆρχαν εἰς τὴν ζωὴν ποῖον λόγον ὑπάρξεως θὰ εἶχεν ἡ τέχνη ;

Οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι» εἶναι ἔργον λυρικοῦ ρήτορος, ἱστορικοῦ καὶ πατριώτου. Ἱστορία δὲν εἶναι. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν οὔτε μυθιστορία. Εἶναι ἡ ἱστορία συμπεπληρωμένη ἀπὸ τὴν πατριωτικὴν φαντασίαν καὶ ἀπὸ τὸ μῖσος πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς κατακτητάς. Εἶναι μία ἀφορμὴ — μία ὑποκίνησις — μία γενναία παρόρμησις πρὸς τὴν καλλιέργειαν τοῦ δυσκόλου εἵδους τὸ ὁποῖον λέγεται ἱστορικὸν μυθιστόρημα καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀκμάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν εὐρεθῇ ἕνας τεχνίτης εἰς τὸν ὁποῖον νὰ ὑπάρχῃ ἰσορροπία δυνάμεων — ἰσορροπία μεταξὺ τῆς σοφίας καὶ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας.

ΥΠΟ ΤΥΠΩΣΙΝ :

ΑΙ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΩΝ

ΑΡ. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

Ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς ὡς μυ-
θιστοριογράφος.

ΒΑΡΝΑΛΗ

Περὶ Γ. Βιζυηγοῦ

Ζ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Περὶ Ἀλ. Παπαδιαμάντη

Σ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Περὶ Δημ. Βικέλα.